

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
Atatürk University Journal of Faculty of Letters
Sayı / Number 66, Haziran/ June 2021, 96-120

**COLUMBIA ÜNİVERSİTESİ'NDE YER ALAN KISAS'I ENBİYA YAZMA-
SININ KUR'AN KAYNAKLI SAHNELERİNİN İNCELENMESİ**

**Review of Qur'an-Related Scenes of The Qışaş - al Anbiya in Columbia Uni-
versity**

(Makale Geliş Tarihi: 01.03.2021 / Kabul Tarihi: 14.04.2021)

Nihat Sefa KOMESLİ*

Öz

Peygamberlerin hayatlarını, kavimlerin yok oluşunu, mesleklerin ortaya çıkışını ve bazı astrolojik olayların anlatıldığı minyatürlü Kısas'ı Enbiyalar İslam ikonografisi için en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Hz. Âdem'den, Hz. Muhammed'e kadar Kur'an'da ismi geçen peygamberlerin hikâyelerinin anlatıldığı bu eserler, VII. yüzyıldan itibaren, İsrailiyat adı verilen kaynaklar ile genişletilerek kaleme alınmıştır. Bazı örneklerinde doğrudan Tevrat, İncil gibi diğer Semavi dinlerin kutsal kitaplarından değişiklik olmadan aktarılan hikâyeleri barındıran bu kitaplar, İslamiyet inancında yer almasa da bazı öğelerin İslam inancına girmesini sağlamıştır.

Bu makalede, New York Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları Bölümünde yer alan Kısas'ı Enbiya yazması içerisindeki Kur'an ile bağlantılı 18 sahne, konu, tema, figür, renk ve Kur'an anlatımı ile sahne uyumu açısından incelenerek, kompozisyonlarda Kur'an anlatımı dışındaki unsurların tespit etmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İsrailiyat, Kısas'ı Enbiya, Kur'an, Minyatür

* Yüksek lisans öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum / TÜRKİYE. *Master student, Atatürk University, Institute of Social Science, Erzurum / TURKEY.* E-mail: komeslis@gmail.com / ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8141-6168>

Abstract

The illustrated Qışaş- al Anbiya, in which the lives of prophets, the destruction of tribes, the show up professions and some astrological events, has been one of the most important sources for Islamic Iconography. These Works, in which the stories of prophets mentioned in the Qur'an from Adam to Mohammed are told, from the 7th century, it has been written by increasing with sources called as Israiliyat. These Qışaş- al Anbiya, which in some examples contain stories that are transferred directly from the holy books of other heavenly religions such as the Torah and the Bible, without any change, they have enabled some elements to enter the Islamic belief even though they are not included in the Islamic belief.

In this article, 18 illustrated, subjects, themes, figures, colors and the harmony of the illustrated with narrative in the Qışaş- al Anbiya in New York Columbia University, Rare book and Manuscript Library connected with the Qur'an, are examined. In addition, it is aimed to identify the elements in the scenes that are against the narration of the Qur'an.

Keywords: Israiliyat, Qışaş- al Anbiya, Qur'an, Miniature

1. Giriř

Semavi dinler olarak bilinen Musevilik, Hristiyanlık ve İslamiyet günümüzde dünyanın birçok yerinde kabul görmüş üç büyük dindir. Bu dinlerin kutsal kitaplarında ise en çok yer alan konuların başında peygamberlerin yaşam öyküleri gelmektedir. "Peygamber", İslam inancına göre ilk insan olan Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar yaratıcının elçisi olarak insanlara dini öğretmek için görevlendirilmiş kişilere verilen addır. Allah'tan vahiy adı verilen olağanüstü bir iletişim şekliyle haber alan peygamberler, insanlara doğru ve ahlaklı bir hayat yaşamaları için bir öğretmen vazifesi üstlenmiştir (Yavuz, 2007: s.257).

İslamiyet ortaya çıktıktan yaklaşık bir asır sonra, İspanya topraklarından Hindistan'a kadar kendisine inanan insanlarla buluşmuştur (İnal, 1976: s.1). Henüz yayılma aşamasında olan bu dinin âlim olarak adlandırılan bilginleri, dinin kutsal kitabı ve rehberi olan Kur'an'ı detaylıca incelemeye başlamış ve bunun sonucunda tefsir ilmi altında ayetleri açıklamaya çalışmışlardır. Son kutsal kitap olan Kur'an da kendisinden önce gelmiş olan Tevrat ve İncil gibi peygamberlerin hayatından çokça bahsetmiştir. Fakat diğer kutsal kitaplardan farklı olarak Kur'an, Hz. Muhammed'den önce gelmiş olan peygamberlerin sadece yaşamlarını anlatmak ile yetinmemiş aynı zamanda peygamberlerin yaşam öykülerinden ders çıkarılması gereğini sürekli vurgulamıştır. Kur'an'da sıkça anlatılan peygamberlerin hikâyeleri, İslam âlimleri tarafından merak konusu olmuş ve bu hikâyeler Israiliyat kaynaklarıyla genişletilerek kitap haline getirilmiştir. Kısa'sı- Enbiya adı verilen bu kitaplarda detaylıca

anlatılan Peygamber öykülerinin yanı sıra evrenin yaratılışı, burçlar, ay, güneş ve yıldızların hareketleri, mesleklerin ortaya çıkışı gibi konulara da yer verilmiştir (Şahin, 2002: s.495).

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zunun adlı kitabında, Kısas'ı- Enbiya yazmaları hakkında bilgi vermiştir. Çelebiye göre ilk yazma, Yemenli Vehb b. Münebbih tarafından VII. yüzyılda yazılmıştır. Münebbih, Kur'an'da bulunan kıssaları referans almış ve İsrailiyat kaynaklarıyla genişleterek kitap haline getirmiştir (Şahin, 2002: s.495). İkinci Kısas'ı- Enbiya yazması VIII. yüzyılda, yedi büyük kıraat imamından biri olan Kısai Ali b. Hamza'ya (Altıkulaç, 2002: s. 69-70) aittir. Erken döneme ait bir diğer önemli yazma, XI. yüzyılda Sa'lebi (Mertoğlu, 2002: s.28-29) tarafından yazılmıştır. Bu üç kaynaktan sonraki tüm Kısas'ı- Enbiya yazmaları bu eserlerin çevirisi veya özetini oluşturur (Şahin, 2002: s.495). Dini içerikli konuların resmedildiği, bilinen ilk minyatürlü yazmalar ise Moğollar döneminde yapılmıştır (İlden, 2012: s.65). Cami'üt Tevarih gibi dini konulu resimler içeren eserler sonrası, İslam topraklarında minyatürlü birçok Kısas'ı- Enbiya yazması neşredilmiştir.

İslamiyet'te ilk kez sistematik bir şekilde, IX. yüzyılda Abbasiler döneminde çeviri faaliyetleri yapılmış, bu sırada kitaplarda bulunan resimler de kopya edilmiştir. Böylece başlı başına bir sanat dalı olan minyatür hızlı bir gelişim göstermiştir (İnal, 1976: s.15; Mahir, 2012; s.16-17.). Asırlarca İslam ülkelerinin saray sanatı olarak kabul gören minyatür, Bağdat, İstanbul, Tebriz, Şiraz, Kazvin, Herat, İsfahan gibi büyük şehirlerde kendine has özellikleriyle birer ekol haline gelmiştir. (Çağman, Tanındı, 1979: s.42-49). Dönemin hükümdarları tarafından himaye edilen nakkaşlar, hükümdar ve sarayın isteğine bağlı eserler vermiştir. Büyük çoğunluğu bilim, edebiyat, din konulu yazma eserler, nakkaşlar tarafından, sipariş veren kişinin istekleri de göz önünde bulundurularak resimlenmiştir. Dini içerikli yazma eserler içerisinde Kısas'ı- Enbiyalar en çok resimlenen el yazmalarından biri olmuştur.

Çalışmamızın konusunu oluşturan minyatürlü Kısas'ı- Enbiya, New York Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmaları bölümünde yer almaktadır. Hadha Kitap Qışaş al- Anbiya adı, X892.8 Q1 Q envanter kodu ile kütüphaneye kayıtlı olan eser H.982/1574 tarihinde Kâtip Malik Muhammed İbn Derviş Muhammed adlı bir yazar tarafından yazılmıştır. Yazma eserin envanter fişinde eserin kim tarafından minyatürlendiği bilgisine yer verilmemiştir. Eser, 1856-1903 yıllarında yaşamış olan Reinhardt Carl'ın kütüphanesinde keşfedilmiş, 1905 yılında J. Dyneley Prince, James Speyer ve Jacob H. Schiff adlı kişilerin bağışları ile Columbia Üniversitesi tarafından satın alınmıştır.

Safeviler döneminde İran'ın Kazvin şehrinde minyatürlenen yazma toplamda 228 varaktan oluşup, oldukça sade bir kahverengi deri ciltle kaplanmıştır. İlk bölümde, yazmanın, hayali bir karakter olan Sultan Gıyaseddin Muzaffer Kağan adına sipariş edildiği yazmaktadır. Yazma eserde metnin içerisine yerleştirilmiş ve

ortalama 23x12 cm ölçülerinde otuz adet peygamberlerin hayatını anlatan minyatür bulunmaktadır¹. Çalışmamızda daha önce detaylı bir incelemesi yapılmamış olan eser² içerisinde Kur'an ile bağlantılı olan on sekiz minyatür incelenerek, Kur'an anlatımının minyatürlere nasıl yansıtıldığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Eser, Safevi dönemi Kazvin okulunun belirgin özelliklerini yansıtan önemli bir örnektir. Safeviler, 1501-1736 yılları arasında tüm İran coğrafyasına hüküm sürmüş bir devlettir (Aydoğmuşoğlu, 2011; s.19). Hükümdarlarının sanata düşkünlükleri sonucu minyatür sanatı, dönemin en önemli sanat dallarından biri olmuştur. Devletin kurucusu Şah İsmail, devleti kurduktan sonra Tebriz'i başkent yapmış ve İran coğrafyasında sanatın hamisi olmuştur (Peter, Laurence, 1986; s.189). 1524 yılında Şah İsmail'in yerine geçen oğlu Tahmasp da babası ile paralel olarak ülkedeki ünlü sanatçıların hamiliğini yapmıştır. Devletin başkentini güvenlik açısından Kazvin'e taşıyan Şah, dönemin ünlü ressamları Behzad, Mir Musavvir, Mir Seyyid Ali, Aka Mirak, Şeyzade ve Dost Muhammed'i sarayında toplayarak Safevi dönemi minyatür sanatının en parlak dönemini yaşatmıştır (İnal, 1976; s.135).

1576 yılında hayatını kaybeden Tahmasp'dan sonra yerine torunu Şah Abbas geçmiş ve başkent ikinci kez taşınmıştır. Yeni başkent Isfahan'da yoğun bir imar faaliyetine giren hükümdar, yaptırmış olduğu saraylar ile mimariyi bir güç unsuru olarak kullanmıştır. Şah'ın mimariye diğer sanat dallarından daha fazla ilgi duyması, minyatür sanatını arka plana atmış ve bu dönemde minyatüre pek ilgi duyulmamıştır (Canby, 2009; s.19.).

XVI-XVIII. yüzyıllar arasında İran kültürel mirasının banisi olan Safeviler, topraklarında yaşayan sanatkarların desteğiyle, sanatın her kolunda etkili olmuştur. Minyatür ise Safevi Devletinde hemen her zaman önemli olmuştur. Tebriz, Kazvin, Isfahan, Herat, Şiraz gibi büyük şehirlerde minyatür okullarının verdiği eserler, Safevi minyatür sanatının temelini oluşturmuştur. Çalışmamızda incelediğimiz minyatürler ise Şah Tahmasp'ın hükümdarlığı döneminde Kazvin şehrinde yapılmıştır.

Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberlerin kronolojik hayat hikâyelerini anlatan yazma içerisinde 30 adet tek sayfa minyatür bulunur. Fakat çalışmamız, eserde Kur'an anlatımı ile uyumlu olan 18 sahneyi içermektedir. Katalog bölümündeki sahneler, Kur'an kaynak alınarak kısaca anlatılmıştır.

¹ https://open.library.upenn.edu/Data/0032/html/X892_8_Q1_Q.html Erişim Tarihi 01.12.2020.

² Columbia Üniversitesi Nadir Kitaplar ve El Yazmalarında yer alan eser, Rachel Milstein, Karin Rührdanz, Barbara Schmitz adlı yazarlar tarafından 1999 yılında yayınlanan *Stories of the Prophets Illustrated Manuscripts of Qışaş al- Anbiya* adlı kitapta, minyatürlerin konu başlıkları belirtilerek bir katalog çalışması yapılmış, fakat yazma eser içerisindeki minyatürler ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Rachel Milstein, Karin Rührdanz, Barbara Schmitz, *Stories of the Prophets Illustrated Manuscripts of Qışaş al- Anbiya*, Mazda Publishers, California, 1999.

2. Kur'an ile Bağlantılı Sahneler

2. 1. Meleklerin Hz. Âdem'e Secde Etmesi

Allah, Âdem'i yarattıktan sonra meleklerin ona secde etmesini emretmiş, iblis hariç tüm melekler Âdem'e secde etmiştir (Kur'an: 2/34, 7/11, 15/29-30, 17/61, 18/50, 20/116). Cennet bahçesinde resmedilen meleklerin secde etme sahnesinin ana figürü Âdem, altıgen bir taht üzerinde otururken tasvir edilmiştir. Âdem'in karşısında ikisi secde eder vaziyette, ikisi de elleri önünde bağlı dört melek figürü bulunmaktadır.

Âdem, turuncu kaftan, Timurlu döneminin özelliklerini yansıtan bir taç ve peygamberliğinin nişanesi olan ateş şeklinde bir hale ile resmedilmiştir. Bağdaş kurarak tahtında oturan Âdem'in yüz kısmı deformasyona uğramış olduğundan yüzü hakkında net bir bilgiye ulaşmak zordur. Sahnenin solunda, kanatlı dört melek figürü, farklı renk elbiseleriyle, saçları yukarıda toplanmış, çekik gözlü, yay kaşlı, zülüflü ve küpelidir. Sahnenin arka planı, açık kahverengi dağlar ile doldurulmuş ve ufuk çizgisi oldukça dar tutulmuştur. Minyatürde doğa unsuru olarak çeşitli ağaçlar ve çiçekler kullanılmış, bunlara ek olarak küçük kuşlar, ağaç dallarına konmuş vaziyette betimlenmiştir.

Sahne, Kur'an ile büyük ölçüde uyumludur. Buradaki tek eksik Bakara Suresi 34. ayette geçen "*İblis hariç hepsi secde ettiler*" kısmıdır. Minyatürde İblise yer verilmemiştir.

2. 2. Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması

Allah, Âdem ve Havva'yı yarattıktan sonra yasak ağacın meyvesinden yememek koşuluyla onları cennete yerleştirmiş, onlar ise şeytana uyarak, yasak meyveyi yemişler ve cennetten kovulmuşlardır (Kur'an: 2/35-38, 7/19-25, 20/117-123). Âdem minyatürlerinde en çok resmedilen cennetten kovulma sahnesi, burada ince bir çerçeve ile metinden ayrılmış ve alt bölümü bir bordürle sınırlandırılarak, bordür yüzeyinde beş adet sekiz kollu yıldızla yer verilmiştir. Sahnenin ana figürlerini oluşturan Âdem ve Havva, cennetten kovulma anında yarı çıplak vaziyette kapıya yönelmişlerdir. Âdem, başındaki halesi ve avret yerleri yaprak ile örtülmüş vaziyetteyken, başı bir tülle örtülü Havva, elleriyle avret yerlerini gizlemeye çalışmaktadır. İki figürün arkasında olayı izleyen bir figür yer alır. Hatalı onarımdan dolayı figürün kim olduğu belirlenmemiştir. Ancak bu anlatıda sıkça görülen şeytan veya Âdem ile Havva'yı cennetten kovan melek olduğu düşünülebilir.

Açık bir alanda gerçekleşen sahnenin, arka planı kahverengidir. Yeşil zemin ile bahçe tasarımının öne çıkarıldığı sahnede, çeşitli ağaçlar, kuşlar, tavus kuşu ve yılan figürü göze çarpmaktadır. İslami sembolizmde nar bolluk ve bereketi, tavus kuşu ve yılan kötülük ve şeytanı simgelemektedir (Şenocak, 2016; s.238; And, 2007, s.95-96.). Sahneyi ikiye bölen su teması, Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasını vurgulamak için, figürler ve cennet teması arasında bir set olarak kullanılmıştır.

Sahne Kur'an ile uyum içerisindedir. Kur'an'da Âdem ve Havva'nın çıplak oldukları, avret yerlerini yapraklarla örttükleri yazılmıştır. Sahne bu anlatıma göre şekillenmiştir. Kompozisyondaki yılan ve tavus kuşu figürleri cennet sahnelerinde özellikle kullanılmaktadır. Tavus kuşu ve yılan kötülük ve günah ile anılmıştır. Kur'an'da geçmeyen bu iki hayvan farklı kültürlerle etkileşimin sonucunda İslam inancında kendisine yer bulmuştur. Özellikle yılan, İslam inancına Tevrat kaynaklı geçmiştir. Tevrat'ta şeytan, Havva'yı yılan kılığına girerek kandırmış ve cennetten kovdurtmuştur (Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil), Yaratılış, 3: 1-15).

2. 3. Nuh Tufanı

Hız. Nuh, Allah tarafından O'na inanmayan bir kavime düzgün yaşamaları ve Allah'ın varlığına inanmaları için gönderilmiştir. Hız. Nuh kavmini yıllarca uyarmasına rağmen, çok az kişi ona inanmıştır. Yıllar süren mücadele sonucunda, Hız. Nuh'un uğramış olduğu zorluklar sebebiyle Allah, ona kavminin yok olacağını ve bir gemi yapmasını emretmiştir. Hız. Nuh gemiyi inşa ettikten sonra, tufan sonucu ona inanmayan kavmi yok olmuş, Hız. Nuh ve inananlar ise tufandan kurtulmuştur (Kur'an: 7/64, 10/73, 11/37-48, 23/27-29, 25/37, 26/119-120, 29/14-15, 37/82, 54/11-14).

Sahnede gemi içerisinde, merkezde Nuh ve oniki kişi yer alır. Dış bordo, içi açık kahverengi olan gemi oldukça sadedir. Geminin sağ başında duran Nuh, bir elinde tespih, diğer eli dizinin üzerinde düşünceli bir şekilde, başında ateş biçiminde halesi ve yüzünde beyaz peçesi ile tasvir edilmiştir. Nuh dışında, gemide altısı erkek, altısı kadın on iki figür bulunmaktadır. Minyatürde doğa unsurlarına bakıldığında gökyüzü açık kahverengiyle resmedilmiş ve açık mavi kıvrımlı bulutlar arka planı hareketlendirmiştir. Ufuk çizgisi oldukça dar tutularak siyah renkli su, sahnenin genelini kaplamıştır.

Sahne Kur'an anlatımına göre bazı eksiklikler barındırır. Hud Suresinin 39. ayetinde Nuh'a gemiye yeryüzünde yaşayan tüm hayvanlardan birer çift alması söylenir. Ancak minyatürde, dikkat çekici bir husus olarak gemide yalnızca insanların olduğu sade bir örnek karşımıza çıkmaktadır.

2. 4. Ad Kavmi'nin Helak Olması

Allah'a karşı gelmelerinden dolayı helak olan ikinci kavim Ad Kavmi'dir. Hud peygamber, Ad Kavmi'ne yıllarca tebliğde bulunmuş ve karşılık alamamıştır. Bunun üzerine Ad Kavmi şiddetli bir kasırga ile helak edilmiştir (Kur'an 7/70-72, 11/58-60, 26/136-139, 41/13-16, 46/22-25, 51/41-42, 53/50, 54/18-20, 69/4-7, 89/6).

Açık bir alanda gerçekleşen kompozisyonun sağ altında başında alev şeklinde halesi ile Hud Peygamber, yüzünde ince bir tül, mor bir kaftan ve turuncu elbisesi ile elleri gökyüzüne doğru uzanarak dua etmektedir. Merkezde başı bacaklarının arasında toprağa gömülmüş ve ters dönmüş iki figür görülmektedir. Bunların

dışında rüzgârın etkisiyle farklı şekillerde gökyüzünde uçuşan dört figür daha bulunur. Ayrıca kasırganın şiddetini göstermek için figürlerin dışında kapı, pencere ve farklı mimari öğelerin de havada uçtuğu görülmektedir. Minyatürde doğa unsurları, Kazvin okulunun karakteristik özelliği olarak büyük kaya formlarıyla, eserin büyük çoğunluğunda görülmektedir. Yazmada ilk defa bu minyatürde gökyüzü gerçekçi bir biçimde mavi renkle boyanmış, gri bulutlar gökyüzünü kaplamış şekilde betimlenmiştir.

Sahne Kur'an anlatımı ile uyumlu olarak resmedilmiştir.

2. 5. Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması

Putperest bir topluma gönderilen Hz İbrahim, kavminin inandığı putları kırması sonrası Nemrut tarafından cezalandırılarak ateşe atılmıştır (Resim 5). Fakat Hz. İbrahim, Allah'ın yardımı ile bir mucize gerçekleştirerek, atıldığı ateşten etkilenmemiştir (Kur'an: 21/66-70, 29/24, 37/95-98).

Açık alandaki sahnenin merkezinde, ateş içerisinde bir tahtta oturan Hz. İbrahim ve Cebrail görülmektedir. Değerli taşlarla süslenmiş altıgen bir taht üzerinde oturan Hz. İbrahim, beyaz sakallı çekik gözlü, yay kaşlı olarak, halesi ile resmedilmiştir. Hz. İbrahim'in karşısında bulunan Cebrail, turuncu elbisesi, Timurlu dönemi özelliklerini yansıtan başlığı ve belinde yer alan çiçek tokalı kemeriyle kompozisyona dâhil edilmiştir. Kompozisyonun üst kısmında, bir dağın arkasında olaya şahitlik eden sekiz erkek figürü bulunmaktadır. Farklı renkte elbise ve başlıklara sahip olan figürler, olay karşısında şaşırmış vaziyette birbirleri ile konuşurken görülür. Sağ üst kısımda ise dağın arkasında uzanan koyu mavi renkli gövdeye sahip bir minare bulunmaktadır. Yoğun bezemelere sahip olan minare, Safevi süsleme sanatını yansıtmaktadır. Şerefe kısmında şaşkınlık içerisinde, Nemrut olduğunu düşündüğümüz bir figür yer almaktadır. Onarım sonucu figürün yüzü tahrip olmuş ve minyatür sanatında karşılaşmadığımız bir tarzda yüz kısmı yenilenmiştir.

Sahne Kur'an ile uyumludur. Kur'an'da, İbrahim peygamberin ateşten etkilenmediği yazmaktadır. Sahnede İbrahim, ateş içerisinde Cebrail ile sohbet ederken resmedilmiştir.

2. 6. Hz. İbrahim'in İsmail'i Kurban Etmesi

Kıssa Kur'an'ın 37/102-107 ayetlerinde detaylıca anlatılmıştır (Resim 6). Anlatıma göre İbrahim, rüyasında İsmail'i boğazlarken görmüş ve bunun Allah'tan gelen bir emir olduğunu anlamıştır. İbrahim oğlu İsmail'i kurban etmek için bir dağa çıkarmış ve tam oğlunu kurban ederken, Cebrail elinde bir koç ile gelerek İsmail'in kurban olmasını engellemiştir.

Açık bir alanda geçen sahnenin merkezinde, İbrahim mavi, İsmail ise turuncu elbisesi ile yer alır. Başında beyaz sarığı, halesi ve sağ elinde bıçak olan İbra-

him, arkasından kendisine koç getiren Cebrail'e bakmaktadır. İsmail ise dizleri üzerine çökmüş, gözleri mavi bez ile kapatılmış, elleri önde bağlanmış ve teslim olmuş şekilde beklerken betimlenmiştir.

Minyatürde doğa unsurları, fonda açık kahverengi gökyüzü ve mor renkli büyük kayalarla yer alır. Sahnenin çoğunluğunu kaplayan kayaların sol üstünden aşağıya doğru, küçük taşlar ile sınırlandırılmış bir su akıntısı görülmektedir. Metin çerçevesinin dışına taşan kayaların ortasında büyük bir çınar ağacı resmedilmiştir. Sahnenin tam ortasında yer alan bu ağacın üzerinde iki küçük kuş figürü bulunur. Zemin yeşil olarak düzenlenmiş ve üzerinde bulunan çeşitli ağaç ve küçük çiçekler sahnenin yoğunluğunu arttırmıştır. Kompozisyon Kur'an anlatımına göre düzenlenmiştir.

2. 7. Hz. Yusuf'un Köle Pazarında Satılması

Yusuf Suresinin 19. ayetinde: "*Onu ucuz bir fiyata, sayısı belli (birkaç) dirheme sattılar. Onu pek önemsemediler.*" şeklinde anlatılan Yusuf'un köle pazarında satılması kıssası, minyatür sanatında çokça resmedilmiş konulardandır. Yusuf'u kuyuya atan kardeşleri, onu kurtaran kervanı görünce Yusuf'un köleleri olduğunu söylerler. Bunun üzerine kervan sahibi, onu kardeşlerinden satın alır. Yusuf, kervan tarafından satın alındıktan sonra, Mısır'a getirilip köle pazarında Mısırlı bir azize satılır.

Açık bir alanda geçen sahnenin merkezinde yer alan çınar ağacının sağ tarafında bir taht üzerinde Hz. Yusuf, koyu yeşil renkli bir kaftan, turuncu bir elbise ve belinde beyaz bir kuşakla resmedilmiştir. Çekik gözlü, ince kaşlı ve sakalsız olan Hz. Yusuf'un başında Timurlu döneminin özelliklerini yansıtan koyu lacivert ve altın renkli başlığı ve peygamberlik göstergesi olan ateş şeklinde halesi ile tasvir edilmiştir Hz. Yusuf'un sağında ve solunda iki figür görülmektedir. Sağındaki, onu kuyudan kurtarıp köle pazarına satmak için getiren, solunda yüzü ona dönük olan kişi ise muhtemelen onu köle pazarından alan kişilerdir. Alt kısmında, ellerinde para keseleri ile pazara gelmiş üçü erkek biri kadın dört figür bulunur. Erkek figürlerin kıyafetleri zengin kişiler olduklarını gösterir. Farklı renklerde elbiseler giymiş olan kişilerin kıyafetleri oldukça bezemeli olarak resmedilmiştir. Sahnede yer alan kadın figürü ise yaşlı bir dilencidir.

Kur'an'da detaylı bir şekilde anlatılmayan konu, farklı kaynaklar ile genişletilerek Kısas'ı Enbiyalar'da yer almıştır. Nakkaşlar Kur'an'dan yola çıkarak köle pazarında yaşanan bir kompozisyonu resmetmeye çalışmıştır. Sahneler genellikle kalabalık figürlerin bulunduğu ve Yusuf'un zengin bir tüccar tarafından satın alındığı anı betimler.

2. 8. Hz. Yusuf'un Züleyha'nın Evinden Kaçarken Gömleğinin Yırtılması

Mısırlı bir soylu tarafından hizmetkâr olarak alınan Hz. Yusuf'un, evin sahibi Züleyha ile yaşadığı bu olay Kur'an'ın 12/23-28. ayetlerinde detaylıca anlatılmıştır. Minyatür, Züleyha'nın Yusuf'un güzelliğinden etkilenip ondan murat almak istemesi ve Yusuf'un Züleyha'nın evinden kaçarken elbisesinin yırtılmasını anlatmaktadır (Resim 8).

Bir evin avlusunda gerçekleşen olayın merkezinde Yusuf ve Züleyha bulunur. Yusuf kısa kollu mor üzerinde altın renkli süslemelere sahip bir kaftan, bunun içine de turuncu bir elbise giymiştir. Beyaz renkli bir başlık ve halesi bulunan figürün yüz hatları yazmanın genelinde kullanılan hatlar ile aynıdır. Başını arkasına dönük resmedilen Hz. Yusuf, dizleri üzerine çöken Züleyha'ya bakmaktadır. Züleyha ise yarı oturur vaziyette, Hz. Yusuf'un kaftanından tutmaktadır. Züleyha'nın üzerinde krem renkli bir elbise, başında beyaz bir örtü bulunmaktadır. Bir eliyle Hz. Yusuf'un elbisesini tutarken diğer eli çenesinin altında Hz. Yusuf'a bir şey anlatmaya çalışır pozisyonundadır. Olayın gerçekleştiği evin avlusu, İslam sanatını yansıtan geometrik süslemelere sahiptir. Avlunun zemini, dört kollu haçvari yıldızların yan yana dizilerek boşlukların sekizgen yıldızlar ile tamamlandığı bir kompozisyona sahiptir. Bahçenin ortasında ise yine sekiz kollu yıldız şeklinde bir havuz ve havuzun ortasında başlıkları hayvan şeklinde olan fiskiye bulunmaktadır. Minyatürün sağında ise yoğun bir süsleme programına sahip balkonlu bir ev resmedilmiştir. Kompozisyon Kur'an anlatımına uygun şekilde resimlenmiştir.

2. 9. Hz. Yusuf'un Güzelliğinden Etkilenen Kadınların Ellerini Kesmesi

Züleyha'nın, Yusuf'tan murat almak istemesi şehirde duyulmuş ve insanlar Züleyha'nın bu davranışını kınamıştır. Züleyha, haklı olduğunu anlatmak için bir ziyafet düzenleyip şehrin ileri gelen kadınlarını davet etmiş, evine gelen kadınlara meyve ve bıçak vermiş, Yusuf'a da kadınlara görünmesini söylemiştir. Meyve soyan kadınlar Yusuf'u görünce onun güzelliğinden etkilenip ellerini kesmiştir (Kur'an 12/30-32).

Bir evin avlusunda gerçekleşen olayın sol alt kısmında, turuncu kısa kollu kaftanı, mor kıyafeti ile Hz. Yusuf yer alır (Resim 9). Yusuf, elinde tepsi ile misafirlere hizmet ederken, önünde ondan etkilenmiş şekilde yerde oturan beş kadın figür bulunmaktadır. Hz. Yusuf'un hemen önünde onu izleyen kadın, elini kesmiş bir pozisyonda resmedilmiştir. Onun hemen sağındaki iki kadın figüründen biri bayılmış diğeri onu tutarken resmedilmiştir. En sağdaki iki kadın figürü ise Yusuf'a bakıp ellerini keserken görülür. Sahnenin üst kısmında bir seki üzerinde oturan Züleyha ve bir kadın daha bulunur. Züleyha mor bir kaftan ve turuncu elbise giymiştir. Başında koyu lacivert ve altın renginde değerli taşlar ile süslenmiş bir taç bulunan figür, Hz. Yusuf'a hayranlıkla bakmaktadır. Züleyha'nın yanında yer alan kadın ise diğer kadınlar gibi elini keserken resmedilmiştir.

Olayın gerçekleştiği ev zengin bezemelerle ele alınmıştır. Resim 8'de olduğu gibi zemin, dört kollu haçvari yıldızların arasına yerleştirilmiş, sekiz kollu yıldızlarla oluşturulmuş geometrik bir düzendedir. Sağ taraftaki mimari yapı ise oldukça bezemelidir. Turuncu renkli bina sivri kemerli olup alınlıklar koyu mavi renkli çinilere sahiptir. Alınlığın yüzeyinde kıvrık dallar, çiçekler ve yüzleri birbirine dönük iki kuş figürü bulunmaktadır. Evin iç kısmında ise duvarlar alttan belirli bir bölüme kadar mavi renkli panolarla süslenmiş ve ortada kahverengi bir kapıya yer verilmiştir. Sahne Kur'an anlatımına bağlı kalınarak resimlenmiştir.

2. 10. Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda Allah ile Konuşması

Hız. Musa, Medyen'den Ailesi ve hayvanlarıyla ayrıldıktan sonra Tuva Vadisi'ne gelmiş, burada yapmış olduğu gece yolculuğu esnasında bir ateş görmüş ve bir yol göstericinin olabileceğini düşünerek ateşe doğru ilerlemiştir. Musa ateşin yanına geldiğinde olağanüstü bir durum olduğunu anlamış ve burada Allah ile konuşmuştur (Kur'an20/10-23, 27/7-12, 28/29-32).

Sina Dağında resimlenen kompozisyonun merkezinde, turuncu kaftan ve yeşil elbisesiyle Musa bulunur (Resim 10). Hz. Musa'nın yüzü örtülü şekilde iken, başındaki hale rüzgârdan savrulurcasına arkasına doğru uzar. Musa'nın elinde güneşe benzeyen ışık huzmesi³ Kur'an anlatımını destekleyen başka bir unsurdur. Musa'nın karşısında ateş haleleri ile sarılmış yeşil yapraklı ağaç yine Kur'an anlatımında Musa'nın uzaktan gördüğü ve yanına geldiği ışıktır. Gökyüzüne bakan Musa'nın elleri açık, dua etmektedir. Doğa unsurlarına bakıldığında ağacın altında yeşillikler ve küçük taşlarla çevrili bir su akıntısı, çeşitli yerlerde otlayan ve çiftleşirken resmedilen koyun ve keçiler ve bir köpek yer almaktadır. Musa'nın üzerinde bulunduğu tepe açık kahverenginde olup üzerinde küçük öbeklerden oluşan bitkiler yer alır. Sahnenin arka planı koyu lacivettir ve üzerinde altın renginde yıldızlara yer verilmiştir.

Sahne genel olarak Kur'an ile uyumludur. Fakat Kur'an'da Musa'nın ailesi ve hayvanları olmadan Sina Dağına çıktığı anlatılmasına rağmen minyatürde hayvanlar da yer alır.

2. 11. Hz. Musa'nın Asasını Ejdere Çevirmesi

Musa ve kardeşi Harun, Firavuna tebliğde bulunmuşlar, firavun ikisine de inanmamış ve İsrailoğullarına zulmetmeye devam etmiştir. Bunun üzerine Musa, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarabilmek için firavunun yanında bir mucize gerçekleştirecek asasını ejderhaya çevirmiştir. Musa'nın bir büyücü olduğunu düşünen firavun, ülkesindeki tüm büyücüleri toplamış ve Musa'ya karşı galip gelen büyücüyü kendi yanına alacağını söylemiştir. Yapılan anlaşma sonrasında bütün sihirbazlar ve

³ Tevrat ve Kur'an'da geçen ve yed-i Beyza olarak adlandırılan bu beyazlık, Musa'nın asasını ejdere çevirmesinden hemen sonra gerçekleştirdiği mucizenin adıdır.

Musa bir araya gelmiş ve Musa'nın asası bir ejderhaya dönüşerek diğer büyücülere üstün gelmeyi başarmıştır. (Kur'an 7/104-118, 20/59-70, 26/23-47)

Açık bir alanda gerçekleşen olayın merkezinde Musa ve ejderha bulunmaktadır (Resim 11). Açık mavi ve altın sarısı renkli olan ejderha, sihirbazlardan birini hayvanı ile birlikte yerken resmedilmiştir. Diğer figürlere göre oldukça büyük olan ejderhanın, solunda yüzü peçeli, yeşil kısa kollu kaftanı, turuncu elbisesi ile Hz. Musa bulunur. Başında ve sol elinde hale olan Hz. Musa birçok ayette (Kur'an 20/22, 27/12, 28/ 29-32) elini koynundan çıkardıktan sonra elinin bembeyaz olması ve bakanların şaşkınlıkla izlemesine sebep olan mucizesi ile betimlenmiştir. Ejderhanın yemekte olduğu figür, sarı ve kırmızı renkli elbiseli ve bir kaplan üzerine binmiş şekildedir. Sahnenin altında iki büyücü daha bulunur. Sağ tarafta olanı, elinde küçük bir yılanla ve sırtı dönük şekilde, alt kısımda olanı ise ellerini iki yana açmış ve yere düşerken betimlenmiştir. Sahnenin üst kısmında bir tepenin arkasında olaya şahitlik eden sekiz erkek figürü ve firavun bulunmaktadır. Firavun at üzerinde turuncu kısa kollu kaftanı, yeşil elbisesi, altın renkli kuşağı ve beyaz heybesi ile görülür. Firavunun yüzü yine sonraki dönemlerde yapılan çalışmalar ile alışık olmadığımız bir görünüme sahiptir.

Sahne Kur'an anlatımı ile uyumludur. Sahnelerde genellikle ejderhanın büyücülere üstün geldiği an ve Firavunun şaşkınlık anı tasvir edilmiştir.

2. 12. Hz. Musa'nın İsrailoğullarıyla Kızıldeniz'i Geçmesi

Firavunun, İsrailoğullarına yaptığı eziyetin artması sonucu Hz. Musa öncülüğünde Mısır'dan ayrılan İsrailoğulları Kızıldeniz'e geldiklerinde Hz. Musa asasıyla bir mucize gerçekleştirmiş ve denizi ikiye yararak kavmini karşıya geçirmiştir. İsrailoğullarını öldürmek için arkalarından gelen Firavun ve ordusu ise Kızıldeniz'de boğulmuştur (Kur'an: 2/50, 10/90, 20/77-78, 26/60-66).

Açık bir alanda gerçekleşen olayda iki figür grubu bulunur (Resim 12). Sol üstte yer alan grup, Hz. Musa ve İsrailoğulları'dır. Sahnenin ortasındaki grup ise Firavun ve ordusudur. Hz. Musa at üzerinde mor kaftanı ve sarı elbisesiyle ve yüzü peçeli olarak verilmiştir. Yanında ata binmiş ve yürür şekilde çizilmiş kişiler suyu geçmiş vaziyette arkadan gelen firavunun ordusuna bakarken görülmektedir. Figürlerin yüzleri deformasyona uğrasa da yazmanın genelinde bulunan yüz hatları ile uyumludur.

Merkezdeki figürlerin hepsi savaş elbiseleri, miğferleri ve savaş aletleri ile at üstündedir. Açık ve koyu kahverengi, siyah ve beyaz renkli atların bazıları savaş anında kullanılan zırh ile giydirilmiştir. Grubun en önünde geniş sarıklı, yüzü peçe ile örtülü kişi büyük ihtimalle Firavundur.

Minyatürlerde Firavunun yüzünün kapalı şekilde resmedilme geleneği yoktur. Minyatürü dikkatlice incelediğimizde turuncu kaftanlı hâkî yeşil renk elbiseli bu figürün başının, eserde yapılan onarım çalışmasında eklendiği anlaşılmaktadır. Baş

kısımının diğer figürlere göre orantısız olduğu, orantısızlığın yanı sıra figürün omuzlarının üzerinde görülen ekleme izleri, bu baş kısmının figüre ait olmadığını kanıtlar niteliktedir. Muhtemelen, figürün baş kısmının ağır deformasyona uğraması sonucu kişi tanımlanamamış ve Hz. Harun ile karıştırılarak yüzü örtülü şekilde yeni bir baş kısmı yapılmıştır. Orta bölümde bulunan atlı askerlerin zenginlik göstergesi kıyafetleri, araç ve gereçleri, firavunun zenginliğin vurgulaması, olasılıkla Harun zannedilen bu kişinin firavun olduğu kanısını kuvvetlendirmektedir.

İran minyatürlerinde pek fazla konu edilmeyen bu sahne Kur'an anlatımına bağlı kalınarak resmedilmiştir.

2. 13. Hz. Yunus'un Balığın Karnından Çıkarılması

Sapkın bir kavim olan Nineve' ye peygamber olan Yunus, kavmine yıllarca tebliğde bulunmuş fakat başarılı olamayınca bir gemiye binerek onları terk etmiştir. Allah'ın izni olmadan yaptığı bu hareket sonrası gemiden düşen Hz. Yunus, bir balık tarafından yutulmuş, balığın karnında yaşamış ve cezasını çektikten sonra balığın karnından çıkmıştır (Kur'an: 37/139-146, 21/87-88, 68/48-49).

Açık alanda ve su kenarında gerçekleşen olayın merkezinde balığın ağzından çıkarken resmedilen Yunus peygamber bulunur (Resim 13). Vücudunun yarısı dışarıda olan Yunus, çekik gözlü, yay kaşlı, beyaz bir elbise ve başında ateş şeklinde halesiyle resmedilmiştir. Eserde doğa unsurları, sahnenin altındaki siyah renkli sudur. Yunusu taşıyan gri renkli balık dışında sahnede iki küçük balık daha bulunur. Üst kısımda, Kur'an ile uyumlu Hz. Yunus'un gölgesinde dinlenip, beslendiği, büyük yeşil yapraklı, beyaz çiçekleri olan bir bitki yer alır. Arka plan açık kahverengiyle oluşturulmuştur. Sahnenin üst kısmı ayırıcı unsur olarak mor renkli tepelerle verilmiştir.

Sahne Kur'an anlatımı ile uyum içerisinde resmedilmiştir. Sahnelerde bazen Hz. Yunus balığın karnından çıkarken onu karşılayan bir melek figürü bulunmaktadır⁴.

2. 14. Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi Belkıs

Hz. Süleyman, hayvanları, cinleri ve insanları emri altına almış, yeryüzünde görülmemiş bir güce sahip olmuştur. Hayvanlarla konuşabilen Süleyman, bir mecliste otururken, Hüdhüd kuşunun nerede olduğunu sormuş ve eğer doğru bir haberle gelmezse onu yok edeceğini söylemiştir. Sonrasında Süleyman'ın yanına gelen Hüdhüd kuşu güneşe tapan bir kavim gördüğünü ve onların başında kadın bir hükümdar

⁴ New York Halk Kütüphanesinde yer alan ve XVI. yüzyılda Safevi döneminde resimlendiği bilinen minyatürlü Kısas'ı Enbiya'da yer alan Hz. Yunus'un balığın karnından çıkması minyatüründe Hz. Yunus'a yardım eden bir melek figürü bulunmaktadır. <https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-9088-d471-e040-e00a180654d7> erişim tarihi: 23.12.2020.

olduğunu haber vermiştir. Bunun üzerine Süleyman Hüdhdü kuşuyla bu kavime tebliğ mektubu göndermiştir. Sebe adlı kavmin melikesi Belkıs kavminin ileri gelenleriyle bu olayı tartışmış ve Süleyman'a hediyelerle birlikte bir elçi göndermiştir. Bu olaya sinirlenen Süleyman elçileri geri yollamıştır. Süleyman'ın gücünden ve ülkesine vereceği zarardan korkan Belkıs, O'nun huzuruna gelerek dinine tabii olmuştur (Kur'an: 27/17-44).

Yazmada figüratif açıdan en kalabalık sahnelerden biri olan kompozisyonun merkezinde, tahtında Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi Belkıs yer almaktadır. Tahtın solunda yer alan Hz. Süleyman, yeşil renkli kısa kollu bir kaftan ve pembe renkli elbise, siyah ve sarı renkli bir taç ve başında halesiyle yüzü olmadan verilmiştir. Yanında hâkî yeşili, bitkisel süslemeli bir kaftan ve koyu lacivert elbisesiyle Belkıs bulunur. Başında pembe ve altın sarısı renginde arka tarafa doğru uzanan bir taç, yüzünde değerli taşlar ile yapılmış bir aksesuar bulunan Belkıs, Süleyman'la konuşmaktadır (Resim14). İki figürün arasında Kur'an ile uyumlu olarak, açık kahve renkli uzun gagalı Hüdhdü kuşu bulunur.

Sahnenin sol altında tek kişilik sekilerde oturan üç erkek figüründen ikisi kendi arasında konuşurken, sağdaki karşısında bulunan başka bir figürle konuşmaktadır. Üç figürün karşısındaki erkek figürü elindeki kâğıda bir şeyler yazmaktadır. Sahnenin sağında mavi, gri, bordo, siyah ve pembe renkli, belden yukarısı çıplak, küçük boynuzlu, sivri dişli ve gözlerinin etrafı ateşli olarak beş cin figürü yer alır. Cinlerden siyah renkli olan, elindeki kapaklı tepsi ile Hz. Süleyman ve Belkıs'a hizmet eder. Sahnenin alt kısmında ise şahin, tavşan, leylek, tilki, kaplan ve aslan figürleri bulunur.

Sahne Kur'an anlatımı ile uyum içerisinde resmedilmiştir. Kalabalık bir figür grubunun bulunduğu sahnede Hz. Süleyman'ın hükmettiği hayvanlar ve doğaüstü yaratıklar Kur'an anlatımını destekleyen unsurlardan bazılarıdır.

2. 15. Hz. İsa'nın Kundaktayken Konuşması

Meryem Suresi'nin 26. ayetinde Meryem, İsa'yı doğurduktan sonra "*Şüphesiz ben Rahman'a susmayı adadım*" diyerek kimseyle konuşmamıştır. Kavminin yanına gidince konuşmayan Meryem, İsa'yı işaret ederek kavmine onunla konuşmalarını istemiş ve İsa bir mucize gerçekleştirerek kundaktayken konuşmuştur.

Kapalı bir mekânda gerçekleşen kompozisyonda ana figürler Hz. İsa, Meryem'dir ve onları izleyen dört erkek figürü bulunur. Hz. Meryem turuncu kısa kollu kaftanı, beyaz elbisesi ve beyaz başörtüsüyle tasvir edilmiştir. Başında halesi bulunan Hz. Meryem, kucağında yeşil kundağa sarılı Hz. İsa'ya bakmaktadır. Hz. Meryem'in sol üst kısmında diğerlerine göre daha büyük resmedilmiş iki erkek figürü oturur şekildedir. Onların dışında sol alt kısmında iki erkek figürü daha bulunur (Resim 15).

Minyatürde mimari öğeler ve dekorasyon dikkat çekici unsurlardır. Tuğla renkli kazayağı motifleriyle süslenmiş iki sütun ve kaş bir kemerle oluşturulan ev diğer minyatürlerle benzer süslemelere sahiptir.

Hız. Meryem'in bir mucize vasıtası ile Hız. İsa'yı babasız olarak dünyaya getirmesi olayı sadece Kur'an'da değil aynı zamanda Hıristiyan dini kaynaklarında da anlatılan önemli bir konudur. Bu sahne de Kur'an ile uyumludur.

2. 16. Hız. Zulkarneyn'in Yecüc ve Mecüc Kavmi'ne Karşı Duvar Örmesi

Kur'an'a göre büyük bir kudrete sahip olan Zulkarneyn, dünyanın birçok noktasına hükmeden önemli bir karakterdir. Zulkarneyn, yeryüzünde karışıklık çıkarıp insanları rahatsız eden Yecüc ve Mecüc kavmine karşı iki dağ arasında büyük bir set ördürmüş ve bu iki kavmin insanları rahatsız etmesini engellemiştir (Kur'an 18/94-98).

Sahne Zulkarneyn mavi renkli bir atın üzerinde, turuncu kaftanı, koyu mavi elbisesi ve başında tacıyla çalışan işçileri izlemektedir. Sahnenin merkezinde duvar ören işçiler görülür. İşçilerden en solda olanı mor kaftanı ve yeşil elbisesiyle duvar için yapılan harcı karıştırmaktadır. Onun yanında yer alan kişi açık mavi elbise ve siyah kısa pantolonludur. Elindeki kap ile harcı, duvarda çalışan işçilere götüren figür, büyük ölçüde tahrip edilmiş ve o şekliyle bırakılmıştır. Onun yanında mavi elbise, yeşil pantolonlu kızıl saçlı bir erkek figür yer alır. Açık pembe renkli bir başlığı olan kişi harcı getiren kişiye dönük şekilde harcı almaktadır. Bu figürün arkasında sarı elbise duvarı ören usta bulunur. Sahnenin sağ alt tarafında da bir demir ocağı ve demir ustası yer alır (Resim 16).

Sahne Kur'an anlatımı ile paralel olarak betimlenmiştir. Bu sahnelerde genellikle, asker olarak betimlenen Zulkarneyn, duvar ören kişileri izlerken resmedilmiştir.

2. 17. Ashab'ı- Kehf

Kur'an'a göre, putperest bir toplumda yaşayan ve sayıları belli olmayan bir grup genç putperestliğe karşı çıkmış ve toplum tarafından öldürülmeden yanlarındaki köpek ile birlikte bir mağaraya sığınarak burada 309 yıl kalmıştır (Kur'an: 18/9-26).

Kapalı bir mekân içerisinde anlatılan olayda, büyük kayalardan oluşturulmuş bir mağarada birbirine yaslanarak uyuyan sekiz erkek figürü ve bir köpek görülür. Farklı elbise ve başlıkları olan figürlerin yanında beyaz renkli, Kıtımır adındaki köpek yer alır (Resim 17).

Sahnenin üst kısmında onları arayan üç erkek figürü bulunur. Solda olanı kahverengi bir at üzerinde, mavi kaftanı, turuncu elbisesi ile resmedilmiştir. Yüzü

tahrip olmuş kişi sağında bulunan yeşil elbiseli beyaz sarıklı kişi ile konuşmaktadır. Sahnenin sol tarafındaki kişi ise beyaz bir atın üzerinde koyu mavi renkli elbisesidir.

Kur'an'da detaylıca anlatılan fakat sayıları⁵ hakkında net bir şey söylenmeyen Ashab-ı Kehf kıssası ile sahne genel hatları ile uyum içerisindedir. Minyatür sanatında genellikle yedi kişi olarak tasvir edilen gençlerin bu minyatürde olduğu gibi sekiz kişi olarak resmedildiği örneklere rastlamak da mümkündür.

2. 18. Hz. Üzeyr'in Öldükten Sonra Dirilip Köyüne Geri Dönmesi

Bakara Suresi'nin 259. ayetinde Hz. Üzeyr'in ismi geçmese de İslam âlimleri bu kişinin Hz. Üzeyr olduğunu düşünmektedir. Eşeği ile ıssız bir şehirden geçen Üzeyr, Allah'ın bu şehri yeniden nasıl dirilteceği düşünmüştür. Bunun üzerine Allah Üzeyr'i yüz sene ölü bırakmış ve sonrasında diriltip insanların ibret alması için köyüne geri göndermiştir.

Bir evin önünde gerçekleşen olayın merkezinde mor bir kaftan ve turuncu elbisesi ile Üzeyr bulunur. Arkasında siyah renkli, üzerinde küfeler olan bir eşek yer alır. Üzeyr'in karşısında ellerini bastonunun üzerinde birleştirmiş mavi kaftanlı, sarı elbiseli ve beyaz sarığı bulunan bir adam görülür. İki figürün dışında üst kısmında tepenin arkasında olaya şahitlik eden iki erkek figür daha yer alır. Birbirine dönük olan figürler birbirlerine bir şeyler anlatır şekilde resmedilmiştir (Resim 18). Minyatürün solunda bir ev görülür. Dikdörtgen şeklinde evin önünde koyu bordo renkli 3 basamaklı merdiven yer alır. Açık kahverengi binanın yüzeyi geometrik motifler ve mavi renkli noktalarla bezenmiştir. Binanın kapısı dikdörtgen şekilli olup üzerinde koyu lacivert zemin üzerine beyaz renkli bir yazı kuşağı yer alır.

Sahne Kur'an anlatımı ile uyumlu olarak resmedilmiş örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Değerlendirme ve Sonuç

VII. yüzyıldan itibaren yazılmaya başlanan Kısas'ı Enbiya yazmaları peygamberlerin hayatının aktarılmasında önemli bir kaynak olmuştur. Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar olan peygamberlerin hayatlarının konu edildiği minyatürler genel hatlarıyla Kur'an'a bağlı olarak resmedilse bile İsrailiyat kökenli temaların işlendiği örnekleri görmek mümkündür (Şahin, 2002; s. 495).

İncelenen yazma eser, 1574 yılında neşredilmiş, Kazvin okulunun en iyi örneklerinin verildiği Şah Tahmasp döneminde yapılmıştır. Eserde hangi dönemde, kim tarafından yapıldığını bilmediğimiz hatalı onarımlar bulunur (Resim 19). Anlatımlarda kötü kişiler (firavun, büyücü vs.) olduğu anlaşılan figürler üzerinde, yapılan

⁵ Kur'an'a göre; 309 yıl bir mağarada uyuyan bu kişilerin sayısı tam olarak belirtilmemiştir (Kur'an: 18/22). Hristiyanlık ve Yahudilikte de anlatılan Ashab'ı Kehf kıssası anlatımında bu gençlerin sayılarının yedi kişi olması İslam'a aktarılmış ve kalıcı hale gelmiştir. Fakat incelediğimiz minyatürde olduğu gibi Ashab'ı Kehf'in 8 kişi olarak resmedildiği örnekleri de görmek mümkündür.

onarım çalışmaları, minyatür sanatında karşılaşmadığımız, bakıldığında seyircisine izleniyormuş hissiyatı veren bir tarzda onarılmıştır. Bu hatalar muhtemelen eserin müzeye kazandırılmadan önce Amerika Birleşik Devletleri'nde tecrübesiz kişiler tarafından restore edilmesiyle gerçekleşmiştir.

İçerisinde otuz minyatür bulunan eserde, kaynağı Kur'an'ı Kerim olan on sekiz minyatür bulunmaktadır. Minyatürler genel hatları ile incelendiğinde Kısas'ı Enbiya örneklerine göre daha yalın bir betimlemeye sahiptir. Safevi döneminin en iyi örneklerinin verildiği bu dönemde bu sadelik muhtemelen eserin siparişini veren kişinin sarayda üst düzey bir görevde olmamasından veya eserin saray için yapılmış olmasından kaynaklanmalıdır. Ayrıca kitabın ilk bölümünde yazmanın, hayali bir karakter olan Sultan Gıyasettin Muzaffer Kağan tarafından sipariş edildiği yazmaktadır. Siparişi veren kişinin kendi ismini kullanmaması eserin sahibinin, üst düzey bir yönetici olmadığını kanıtlayan bir diğer unsurdur.

Çalışmanın daha sağlam bir zemin üzerine oturması için minyatürlerin konu, kompozisyon ve üslup açısından çağdaşları ile karşılaştırılıp değerlendirilmesi gerekmektedir. Kazvin okulunun bir örneği olan minyatürlü yazma eser içerisinde bulunan sahneler, konu açısından incelendiğinde birçok çağdaşı ile paralellik göstermektedir. Peygamberlerin hayat hikâyelerinin anlatılmış olduğu Kısas'ı- Enbiya yazmaları genellikle Kuran kaynaklarına bağlı olarak resimlendiği için yazmalar içerisinde yer alan konu açısından büyük farklılıkların olmadığı görülmektedir.

Künyesinde XVI. yüzyılda İran Kazvin'de yazıldığı belirtilen eser, minyatürleri incelendiğinde Kazvin okulunun karakteristik özelliklerini yansıtır. Minyatürlerde bulunan büyük kaya formları, küçük taşlarla sınırlandırılan su akıntıları, sahenin ortasındaki büyük çınar ağaçları, zarif figürler, ince bel, geniş omuz, uzun zülfüfler hem bu yazmada hem de XVI. yüzyılda Kazvin'de yapılmış diğer örneklerde ortaktır (Resim 20)⁶.

Kur'an anlatımının esas alındığı minyatürlerde bazı sahnelerde eksiklikler ve anlatımda olmayan, İsrailiyat kaynaklı öğeler bulunmaktadır. Meleklerin Hz. Âdem'e Secde Etmesi, Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması, Nuh Tufanı ve Hz. Musa'nın Sina Dağında Allah ile Konuşması sahneleri Kur'an anlatımının dışında öğelerin veya eksikliklerin bulunduğu kompozisyonlardır. Meleklerin Hz. Adem'e Secde etmesi anlatımında Şeytan figürünün yer almaması, Cennetten Kovulma Sahnesinde yer alamamasına rağmen, İsrailiyat kaynaklarından aktararak İslam ikonografisine yerleşmiş olan Yılan figürü, Nuh Tufanı kıssasında gemide hayvanlarında bulunduğu belirtilmesine rağmen, sahnede hayvanların bulunmaması ve son olarak Hz. Musa'nın Sina Dağı'na Ailesi ve Hayvanlarını geride bırakarak

⁶ Günümüzde New York Halk Kütüphanesi'nde yer alan ve XVI. yüzyıla ait Kısas'ı Enbiya yazması içerisinde yer alan minyatür Kazvin Okulunun bir örneğini yansıtmaktadır. Sahnenin ortasında yer alan çınar ağacı, büyük kayalar, küçük kayalar ile sınırlandırılan su akıntıları dönemin karakteristik özelliklerindedir.

tek başına çıktığının belirtilmesine karşın minyatürde hayvanların yer alması minyatürlerde karşımıza çıkan farklılıklardır. Minyatürlerde karşılaştığımız bu farklılıklar kuvvetle muhtemel nakkaşın veya siparişi veren kişinin özel istekleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Genellikle metine bağlı kalınarak resmedilen minyatürlerde, nakkaşın veya siparişi veren kişinin istekleri göz önüne alınarak nakşedilen kompozisyonları görmek de mümkündür.

Çalışmanın içerisinde değerlendirilmesi gereken bir diğer unsur ise mimari kompozisyonlardır. İç ve dış cepheleri çizilerek iki farklı şekilde resmedilen ve genellikle sivil mimari örnekleri olan bu yapılar XVI. yüzyıl Safevi konut mimarisi hakkında bilgi vermesi açısından oldukça önemlidir. Minyatür anlatımında kişilerin statüsünün belirlenmesi için de kullanılan bu öğeler, anlatımdaki kişilerin toplumdaki yerinin anlaşılmasında etkin olmuştur. Belirli bir üslup anlayışı içerisinde resimlenen konutlara bakıldığında dış cepheden resmedilen örnekler genelde prizmatik dikdörtgen biçimlidir. Bir kapı ve pencere ile resimlenen evlerin yüzeyleri yazı, bitkisel ve geometrik süslemeler ile bezenmiştir. İç cephelerin çizildiği örnekler de, dış cephe çizimlerinde olduğu gibi belirli bir anlayış içinde resmedilmiştir. Sivri bir kemer ile oluşturulan eyvan görünümlü evlerin zemini genellikle büyük madalyonlu bir halı ile kaplanmış, duvarlar ise zeminden belirli bir bölüme kadar çini panolar ile bezenmiştir (Resim 21). Dış cephede olduğu gibi evlerin iç görünümünde de bir kapı ve aynı aks üzerinde pencereye yer verilmiştir. Geometrik şebekelerle hareketlendirilen pencerelerin yanı sıra çini panoların üzeri de geometrik süslemelere sahiptir. Süslemenin tercih edildiği bir başka alan ise kemer yüzeyleridir. Bu yüzeylerde ağırlıklı olarak figüratif ve bitkisel bezeme kullanılmıştır (Resim 22).

Sonuç olarak; Peygamberlerin hayat hikâyelerini, mucizelerini, savaşlarını, mesleklerin ortaya çıkışını, ay, güneş ve yıldızların konumunu anlatan Kısas'ı Enbiya kitapları dini içerikli el yazmaları içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur (Yılmaz, Demir, 2009; s.357).

İslamiyet'in yayılmaya başlamasından kısa bir süre sonra kaleme alınmaya başlanan bu eserler, Kur'an dışında İsrailiyat adı verilen, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından derlenen bilgiler ile genişletilerek kitap haline getirilmiştir. İsrailiyat kaynakları, farklı kültürler ve birbirinin devamı niteliğinde olan semavi dinler arasındaki etkileşimin sonucunda, İslami açıdan herhangi bir sorun teşkil etmediği sürece kabul görmüş ve İslam toplumunun kültürel belleğine kazanmıştır. Çalışmamızın konusunu oluşturan Kısas'ı- Enbiya yazmasında da İsrailiyat kaynaklı kıssalar kullanılmış ve bu durum minyatürlere de yansımıştır.

XVI. yüzyıl Safevi dönemi içerisinde değerlendirilen bu eser, içerisinde barındırdığı nadir örneklerle, konu bakımından İslam ikonografisi açısından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Safevi minyatür sanatı içerisinde, minyatürün en çok ilgi gördüğü Şah Tahmasp döneminde Kazvin ekolü özelliklerini yansıtan eserin kim veya kimler tarafından resmedildiğinin bilinmemesi, eser hakkındaki bilgilerimizi

sınırlı tutmaktadır. Yazma eserin içerisinde barındırdığı dini içerikli kompozisyonlardan yola çıkarak sanatçının genel anlamda Kısas'ı Enbiya anlatımına bağlı kalarak minyatürleri resmettiği görülmektedir. Değerlendirme bölümünde açıklanan birkaç örnek dışında anlatıma bağlı kalınarak resimlenen minyatürler belli bir üslup çerçevesi içerisinde vücut bulmuştur. Eser, günümüze hatalı onarımlar sonucu orijinal haliyle ile gelememiştir. Özellikle figürlerin yüz hatlarında yapılan ve dikkatle bakıldığında minyatürleri inceleyen kişilerin yanılmasına sebep olan yanlış onarım çalışmaları, minyatür sanatında yapılan kötü onarımların nasıl hatalara yol açtığını göstermesi açısından önemli bir örnek olmuştur.

Safevi dönemi Kazvin ekolünün bir örneği olan bu Kısas'ı Enbiya yazması peygamberlerin hayatının aktarılmasına katkıda bulunarak önemli bir yere sahip olmuştur. Sanatçı veya sanatçıların yorumlarıyla minyatürlenerek anlatımı güçlenen bu yazma, bir sanat eseri haline gelerek okuyucusuna metnin daha net anlaşılması için ışık tutmuştur.

Kaynakça

- Altıkulaç, Tayyar. (2002). "Kısai, Ali b. Hamza" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, 69-70. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- And, Metin. (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aydoğmuşoğlu, Cihat. (2011). *Şah Abbas ve Zamanı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Canby, R. Sheila. (2009). *Shah' Abbas The Remaking of Iran*. London: The British Museum Press.
- Çağman, Filiz; Tanındı, Zeren. (1979). *Topkapı Sarayı İslam Minyatürleri*. İstanbul: Sanat ve Kültür Yayınları.
- İlden, Serkan. (2012). "Türk Minyatür Sanatının Gelişiminde Dinin (İslamiyet'in) Etkisi". *Akdeniz Sanat Dergisi*, Sayı; 9, s. 60-72.
- İnal, Güner. (1976). *Türk Minyatür Sanatı (Başlangıcından Osmanlıya Kadar)*. Ankara; Ankara Kültür Merkezi Yayınları.
- Mahir, Banu. (2012). *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Mertoğlu, M. Suat. (2009). "Sa'lebi" *TDV İslam Ansiklopesi*, Cilt: 36; 28-29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Milstein, Rachel; Rührdanz, Karin; Schmitz, Barbara.(1999). *Stories of the Prophets Illustrated Manuscripts of Qişaş al- Anbiya*. California: Mazda Publishers.
- Peter, Jackson; Laurence, Lockhart. (1986). *The Cambridge History of Iran*. UK; Cambridge Universty Press.

Şahin, Süreyya. (2002). “Kıyas’ı Enbiya” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt; 25; 495-496. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şenocak, Ebru. (2016). “Halk Anlatı ve İnanışlarda Mintolojik Bir Meyve Nar” *Avrasya Uluslararası Araştırmaları Dergisi*, Sayı; 8 Cilt; 4, s.228-251.

Yavuz, Yusuf Şevki. (2007). “Peygamber” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt; 34, 257-262. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, Emine; Demir, Nurettin. (2009). “Sa’lebi’nin Kitabı’ ara’ isî’l- mecalis fi kişâşî’l- enbiya’sının Anadolu Sahasında Yapılmış Çevirileri” *Journal of Turkish Studies (Cem Dilçin Armağanı)*, Sayı; 33, s.357-368.

https://openn.library.upenn.edu/Data/0032/html/X892_8_Q1_Q.html (Erişim Tarihi: 01.12.2020)

<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e8-9088-d471-e040-e00a180654d7> (Erişim Tarihi: 23.12.2020)

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84271768/f61.item.r=suppl%C3%A9ment+persan+13> (Erişim Tarihi 18.01.2021)

<https://digitalcollections.nypl.org/items/5e66b3e9-1f62-d471-e040-e00a180654d7> (Erişim Tarihi: 16.02.2021)

<https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1513/40-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 21.02.2020

Resimler

Resim 1: Meleklerin Hz. Âdem'e Secde Etmesi

Resim 2: Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması

Resim 3: Nuh Tufanı

Resim 4: Ad Kavminin Helak Olması

Resim 5: Hz. İbrahim'in Ateşe Atılması

Resim 6: Hz. İbrahim'in İsmail'i Kurban Etmesi

Resim 7: Hz. Yusuf'un Köle Pazarında Satılması

Resim 8: Hz. Yusuf'un Züleyha'nın Evinden kaçarken Gömleğinin Yırılması

Resim 9: Hz. Yusuf'un Güzelliğinden Etkilenen Kadınların Ellerini Kesmesi

Resim 10: Hz. Musa'nın Sina Dağı'nda Allah ile Konuşması

Resim 11: Hz. Musa'nın Asasını Ejder'e Çevirmesi

Resim 12: Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile Kızıldeniz'i Geçmesi

Resim 13: Hz. Yunus'un Balığın Karnından Çıkarılması

Resim 14: Hz. Süleyman ve Sebe Melikesi Belkıs

Resim 15: Hz. İsa'nın Kundaktayken Konuşması

Resim 16: Hz. Zulkarney'in Yecüc ve Mecüc Kavmine Karşı Duvar Ördürmesi

Resim 17: Ashab'ı- Kehf

Resim 18: Hz. Üzeyr'in Öldükten Sonra Dirilip Köyüne Geri Dönmesi

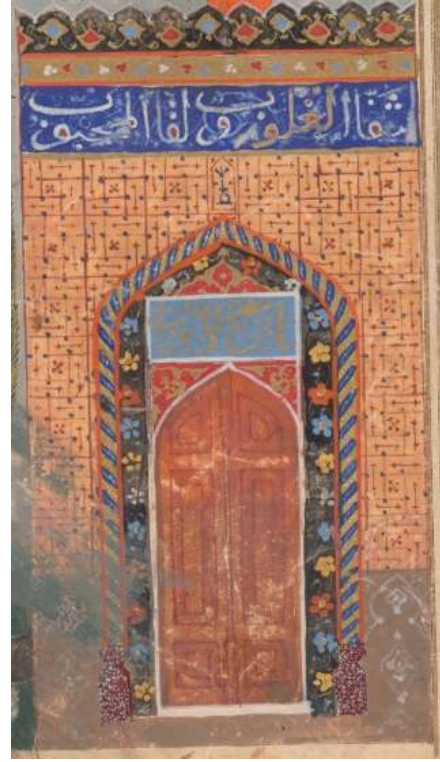
Resim 19: Hatalı Onarım Sonrası Yüz Hatları

Resim 20: Kazvin Dönemi Minyatür Örneği

Resim 21: Hz. Âdem ve Havva'nın Cennetten kovulması Kazvin Okulu Minyatür Örneği XVI. Yüzyıl

Resim 22: Dış Cephe Örneği